

Recenzje, Noty

Рецензии, Заметки

Maria Niemczuk

Anateliczna wizja kultury

Аналитическое видение культуры

A. L. Zachariasz, *Kultura. Jej status i poznanie. Wprowadzenie do relatywistycznej teorii kultury*,
Wyd. UMCS, Lublin 1999, s. 320

Andrzej L. Zachariasz przyzwyczaił już Czytelnika do tego, że każda z jego książek – zwykle obszernych – niesie ze sobą nowe inicjatywne badawcze i ożywcze spojrzenie na zagadnienie zdałoby się już dobrze w literaturze przedmiotu osiadłe i opracowane. Z takim też nastawieniem zapewne otworzy Czytelnik ostatnią książkę Autora *Kultura, jej status i poznanie*.

Konsumpcja właściwego toku narracji tej niezwykle ciekawej książki jest prosta: Czytelnik ma przed sobą zbiór rozpraw, których przedmiotem – zgodnie z jego tytułem – jest rzeczywistość kulturowa. Stały Czytelnik prac A. L. Zacharia-

sza zauważy z pewnością, że obecne dzieło jest w pewnym sensie kontynuacją poprzednich jego prac z zakresu filozofii i antropologii filozoficznej, tworzących – jakby w pogoni za systemem – piramidę, której podstawę stanowi książka *Poznanie teoretyczne, jego konstytucja i status* (1990), zaś wierzchołek *Antropotelmizm, człowiek a sens istnienia* (1996). Zwornikiem, który organizuje tę swoistą piramidę jest anatelmizm (termin ukuty przez Autora), tj. myślenie przekraczające, wspinające się zawsze od nowa w górę. O ile przy konstruowaniu struktury pierwszego dzieła Autora pojęcie to nie odgrywa jeszcze tak istotnej roli, o tyle teraz

staje się ono coraz ważniejsze – oczywiście w różnych sferach w różny sposób. W sukurs temu pojęciu przychodzi relatywizm poznawczy, tj. otwarcie perspektywy, która winna w ramach rozumu teoretycznego wskazać na jedną z możliwości pojęciowego ujęcia istnienia rzeczywistości kulturowej. Jeśli jednak perspektywa ta winna otwierać możliwości dla nowych problematyki i nowych rozwiązań teoretycznych, to należy przyjąć, iż budowany przez A. L. Zachariasza system nie jest jeszcze zamknięty, chociaż klucze do budowanego gmachu zostały nam dane.

Jest czymś oczywistym, że założenie anateliczne wraz z zawartą w nim konsekwencją relatywności poznawczej – przy wszystkich modyfikacjach, wysubtelnieniach, uwewnętrznieniach – z istoty swej musi przy lekturze prac A. L. Zachariasza zostać zachowane. Wszędzie też musi utrzymać się charakterystyczne dla Autora ściśle racjonalne myślenie o sprawach wartości i nierozdzielne ząbanie się zdeterminowania kultury i wolności umysłu. Nawet, jeśli propozycje Autora ulegają w kolejnych książkach daleko idącym zmianom, sięgającym – jak w ostatniej książce – aż po przemiany pojęciowe, ogólna struktura podstawowa (status i poznanie) nie może się zasadniczo zmienić. Najistotniejsza może zmiana zachodzi w relacji poznania kultury do momentu jej istnienia, nie zaś w opisie konkretnych jej przejawów. Dlatego recenzowana praca nie jest rozprawą

z antropologii filozoficznej, z socjologii kultury czy kulturoznawstwa. Wynika po prostu z namysłu filozoficznego autora, którego umysł twórczy pochyla się nad rzeczywistością kulturową jako całością. Stąd tak ściśle powiązanie obecnej książki z poprzednimi pracami Autora, między którymi już na zupełnie początkowym szczeblu panował pewien stosunek potencjalnej systemowości, który co prawda dopiero w ostatnich dwóch książkach rozwija się ekstensywnie i intensywnie, kiedy w przedmiocie założenia celu momentem dominującym przestaje być opis konkretnych przejawów kultury, a staje się nim budowa anatelicznego obrazu kultury jako całości: zrozumienie jej w istnieniu, a także w możliwości jej poznania teoretycznego.

Ale nieuchronnym następstwem tej sytuacji jest odpowiedź na pytanie, co wyznacza treść kultury? Dla Autora książki jest to odpowiedź jednoznaczna: przez kulturę należy rozumieć to, co wytwarza człowiek. W tym rozumieniu pojęcie to nie może być – zdaniem Autora – pojmowane jako przeciwstawne cywilizacji. Autorowi znane jest stanowisko alternatywne, które – wychodząc z Hegłowskiej definicji kultury jako obiektywizacji ducha ludzkiego – zmierza do rozgraniczeń znaczeniowych między tymi pojęciami. To drugie stanowisko traktuje kulturę i cywilizację jako dwa *modi* działalności człowieka i wskazuje nie tyle na zakres pojęcia *kultura* w odniesieniu do wytworów, a więc rzeczywistości przedmiotowej, ile przede

wszystkim na człowieka, który pojmowany winien być jako koronny podmiot tworzący rzeczywistość. Ale, jak się zdaje, nigdy granica między tymi dwoma interpretacjami nie zostanie zniesiona, zaś sprzeczności między założeniem o duchowości podmiotu ludzkiego a zewnętrznymi środkami jego samorealizacji muszą się, zależnie od epoki, odpowiednio zaostrzać aż po przejście, w stan różnicy jakościowej. Zdaje się, że w wyobraźni współczesnej epoki przywilej znajduje zakresowo szersze rozumienie kultury, tak jak pojmuje ją Autor książki, widząc co najwyżej w cywilizacji pewną dziedzinę, odznaczającą się szczególnymi treściami, pozwalającymi na wyróżnienie jej jako odrębnej od pozostałych.

Aby takie prowizoryczne – i w swej prowizoryczności z konieczności bardzo abstrakcyjne – potraktowanie przedmiotu tej ważnej książki nie prowadziło do nieporozumień, trzeba właśnie w tym miejscu przypomnieć o jej treściowej zawartości. Warto zwrócić przede wszystkim uwagę na fakt, że Autor traktuje zaprezentowany tekst zaledwie jako część pierwszą dzieła, co oznacza iż Czytelnik może spodziewać się jego kontynuacji. Następnie widoczne jest, iż Autor nie dzieli swej pracy na rozdziały, lecz w miejsce tego określenia wprowadza termin «rozprawa». Jest tych rozpraw osiem: 1. Co to jest kultura? 2. Kultura i dziedziny jej realizacji. 3. Kultura i jej historyczność. 4. Kultura jako układ a pro-

blem jej dynamiki. 5. Kultura a problem jej podmiotu. 6. Przestrzeń i czas jako formy rzeczywistości kulturowej. 7. Typologia kultur. 8. Kategorie statyki i dynamiki kultury europejskiej.

Nietrudno zauważyć, jak daleko zaprezentowana w ten sposób struktura dzieła odchodzi od przeciętnej struktury prac pisanych na podobny temat. Pomimo to każdy, kto patrzy na dzieło A. L. Zachariasza nieuprzedzonym okiem, dostrzeże, że – w płaszczyźnie ontologicznej – jest to dzieło oryginalne, traktujące kulturę jako rzeczywistość, która wprawdzie powstała i istnieje w wyniku działań ludzkich, ale w swej formule istnienia jest autonomiczną, ustrukturalizowaną i posiadającą własną dynamikę całością. Autor recenzowanego dzieła zwraca na to uwagę, ale musimy tu jeszcze raz ze szczególnym naciskiem za Nim powtórzyć, że w tej całości i przez tworzenie tej całości z własnym, przyrodniczo mu danym charakterem człowiek stał się *homo culturans*, a jego dalszy rozwój i doskonalenie się realizować się może także w przyszłości.

Te rozważania – a i wcześniej, kiedy już konkretnie zwracaliśmy uwagę na odrębność stanowiska A. L. Zachariasza w kwestii definiowania kultury – wyprowadziły nas siłą rzeczy poza referowaną pracę w założonym tu przez nas sensie. Musieliśmy to uczynić, ponieważ początkowe rozumienie anatelicznej kultury jako wytwórczyni wartości także użytkowych, zawiera już tendencje, które nieuchronnie w pracy

układają się w swoiste «rondo», w którym pojęcie kultury wraca jako zarys perspektywy dalszych badań odnośnie do statusu rzeczywistości kulturowej.

Rzecz naturalna, nie powinno się przy tym obejść bez podsumowania zaprezentowanych tu rozważań A. L. Zachariasza nad kulturą. Niemniej – zgodnie z intencją Autora – „w aktualnym ich stanie takie ostateczne podsumowanie nie tylko wydaje się tu niepotrzebne, ale także z pewnych względów niemożliwe. Niepotrzebne, jako że każdą z rozpraw zamykały uwagi końco-

we. Niemożliwe, jako że książka ta właściwie jest dopiero postawieniem problemu i próbą prowadzą daleko poza ten stan początkowy. Tak oto tok naszego rozumowania, którego treścią był pomysł kultury anatelicznej Autora recenzowanej książki, prowadzi do sformułowania ontologii regionalnej, jaką w tym przypadku jest określenie statusu ontycznego rzeczywistości kulturowej. Jest zarysowaniem „jednej z możliwych dróg jej pojmowania, ale nie jej ujęciem ostatecznym”. A więc podsumowania nie będzie. Z niecierpliwością czekamy na następną książkę A. L. Zachariasza.

Всеволод Е. Давидович

Главные идеологии современности

Główne ideologie współczesności

В. П. Макаренко, *Главные идеологии современности*,
Ростов н/Дону, «Феникс», 2000, С. 473

Na юге России, в Ростове - на Дону, вышла новая книга «Главные идеологии современности». Это очередной труд известного российского политолога и философа, профессора В. П. Макаренко. Он хорошо знаком читателям и в России, и в Польше.

Книг выходит сейчас немало. По подсчетам библиографов, ежедневно в мире на разных языках появляется ок. 2000 названий. Одни

книги, только выйдя, сразу попадают в информационную тень, их не замечают и быстро забывают. Другие – живут, вносят свой посильный вклад в мировой книжный фонд.

Думается, что рецензируемая книга В. П. Макаренко будет замечена и отмечена. Ей суждено привлечь к себе внимание читателей.

Книжные жанры многообразны. Есть исследовательские мо-